

## Kielemme käytäntö.

### ***Hajottaa vai hajoittaa, karkottaa vai karkoittaa?***

#### I.

Sen oikeinkirjoitus- ja tavallaan myös oikeakielisyyskysymyksen, jota seuraavassa käsitellään, otsikoi Allan Saratien tunnettu opas »Hyvää suomea» (1. painos 1917, 2. 1927) aikoinaan sanoin »Kirjottaa vai kirjoittaa». Samoin olisi täysin aiheellisesti voitu otsikoida myös Artturi Kanniston samaa asiaa käsittelevät laajat alustukset 1901- ja 1907-vuoden Virittäjässä. Mutta vaikka enää ei keskusteltaisikaan siitä, miten *kirjoittaa* sana on kirjoitettava ja lausuttava, aiheuttavat eräät muut kolmitavuiset *ta*-loppuiset verbit, joiden toisessa tavussa on *o*, jatkuvasti päänvaivaa, ehkä eri-

mielisyyttäkin. Sen jälkeen kun Kannisto mainituissa kirjoituksissaan oli esittänyt koko *i*-llisen (*oitta*-, *öittä*-) tyyppin hävitettäväksi näistä verbeistä ja sitten kun Virittäjä n. vuoteen 1915 saakka oli pyrkinyt johdonmukaisesti noudattamaan Kanniston suosittelemaa kirjoitustapaa, on vähitellen ja aivan yleisesti palattu vanhaan kaksijakoisuuteen: toiset puheenaolevista verbeistä esiintyvät *oitta*-, toiset *otta*-vartaloisina. Myös enimpien yksityistapausten suhteen on päädytty melkoiseen yksimielisyyteen, vain osa sanoista on jäänyt horjumaan ryhmien välille. Sääntöjä ja ohjeita ei näet ole onnistuttu pukemaan sellaiseen sanamuotoon, ettei niiden soveltaminen olisi

joissakin kohdissa johtanut eriäviin tulkintoihin ja ratkaisumahdollisuuksiin.

Jänneksen kieliopista lähtien puheenaolevien ryhmien välistä rajaa on pyritty aukomaan johto-opillisin perustein. Onkin ilmeistä, että tämän kahtalaisuuden historiallinen aihe on ollut johto-opillinen. On selvitetty, että kielessämme on aikoinaan ollut — ja eräistä murteistamme voidaan edelleenkin osoittaa — kaksitavuisia *oi*-difftongiin päättyviä verbejä, joko kaksitavuisista *a*-(*ä*-)vartaloisista nomineista tai nykykielessä *aa*-loppuisina esiintyvistä verbeistä, harvoin muulla tavoin johdetuita. Tällaisia varhaisasuja ovat olleet mm. *arpoi-*, *haavoi-*, *haukkoi-*, *kirjoi-*, *lahjoi-*, *lihoi-*, *pahoi-*, *seko-*, *tapoi-*, *teroi-*, *varoi-*, *velkoi-*, *vieroi-* (vrt. nykykielen *arpo-a*, *haukko-a*, *lahjo-a* jne.). Nämä ovat tarjonneet pohjan *tta*-loppuisten johdannaisten muodostumiselle aivan samoin kuin muut vokaaliloppuiset verbivartalot: *arvoittaa*, *haavoittaa*, *haukoittaa*, *kirjoittaa* jne. samoin kuin *istuttaa*, *teettää*, *naurattaa* ym. Näin kieli on saanut ensimmäiset *-oitta*-verbinsä. Joku määrä voi pohjautua kielessä myös olleisiin *oi*-vartaloisiin nomineihin: *juopoitella*, *puukoittaa* (oli olemassa nimitykset *juoppoi* ja *puukkoi*), tai *oitse*-loppuisiin verbeihin: *iloittaa*, *himoittaa* (samoin kuin *vahingoittaa* ja *kunnioittaa*). Kaikille vanhoille *-oitta*-verbeille ei enää ole mahdollista osoittaa esitetynlaista välitöntä kantasanaa, esim. *harjoittaa*, *ilmoittaa*, *osoittaa*, mikä voi johtua joko siitä, että kantasana on hävinnyt käytännöstä, tai siitä, että tähän tyyppiin on jo varhain liittynyt lisätapauksia analogisesti, siis ilman välitöntä *oi*-loppuista kantasanaa; esim. kun oli *tapaan* ja *tavoitan*, sai *osaan* rinnalleen *osoitan*. Samalla tavoin voidaan *otta*-loppuisten verbien alkuperä johtaa osaksi *o*-loppuisten nominien ja verbien *tta*-llisista johdannaista, esim. *toivo-ttaa*, *usko-ttaa*, *sako-ttaa*, osaksi *oa*-loppuisten verbien kausatiivijohdannaista, esim. *pudot-taa*, *upot-taa*, *kadot-taa* jne., joiden

*tt* siis jakaantuu kahden eri aineksen kesken.

Mutta tämä pääpiirteiltään tunnettu historiallinen tausta ei auta pitkällekään nykyisissä pulmatapauksissa. Kielessämme ei ole enää kaksitavuisia *oi*-loppuisia sanavartaloita, joihin kielitunne voisi välittömästi vedota; vanhoissa *tta*-tapauksissa on eräitä johtamistavaltaan hämartyneitä, eräät taas »johdamme» toisin kuin muinaiset esi-isämme. Heidän kielitunneensa sanoi esim. *eroi-ttaa*, *himoit-taa*, meidän sanoo joko *erot-taa*, *himoit-taa* tai *ero-ttaa*, *himo-ttaa*. On selvää, että ratkaisua epäselviin ja vakiintumattomiin tapauksiin on etsittävä nykykielestä itsestään, mieluummin nykyisestä yleiskielestä vetoamatta murteisiin, joiden antamat todisteet saattavat useinkin olla keskenään ristiriitaiset.

Jänneksen neuvo oli, että »kolmitavuisissa tällaisissa verbeissä -- käytettäkään toistaiseksi *i*:tä, jos ovat selviä johdannaisia *a*-loppuisista nomineista», Setälä taas tyytyi toteamaan, että »Useat kirjoittavat (etymologisista syistä) *oi*:n niissä sanoissa, joissa kantavartalona on *a*-loppuisen nominin monikkovartalo». Sen jälkeen kun Kanniston suosittelema yhtenäisyyskanta oli ajautunut karille, on näitä sääntöjä pyritty kehittämään yksityiskohtaisemmiksi ja täsmällisemmiksi. Cannelinista lähtien (Kielipapas, 1916) on luovuttu rajoittamasta *i*-llisinä käytettävien verbien kantasanaa *a*-loppuisiin nomineihin tai näiden *oi*-difftongiseen monikkovartaloon, ja useimmat (mm. Cannelin, Saratie, Airila, Saarimaa, Nieminen) ovat esittäneet asian niin, että *oitta*-vartaloisina olisi kirjoitettava ja lausuttava — paitsi eräitä erikoistapauksia — verbit, joiden rinnalla kielessä on lyhyeen tai pitkään *a*:han tai *ä*:hän päättyvä kantasana, nimitys tai verbi. Tämän mukaisesti siis

a) sellaisien Jänneksen (ja Setälän) mainitsemien tapausten kuin *pihkoittaa*, *kirjoittaa*, *valloittaa*, *lahjoittaa*, *paloittaa*,

*pahoittaa, hajoittaa, majoittaa, rauhoittaa, vihoittaa, velvoittaa (velka), punoittaa, kuumoittaa, tarkoittaa, raudoittaa ja harjoittaa*, joissa aikoinaan oltiin näkevinään *a*-loppuisten nominien (vast. näiden monikkovartaloiden) »selviä johdannaisia», lisäksi on sanottava ja kirjoitettava myös

- b) *aloittaa (alka-), jaoittaa (jaka-),*
- c) *teroittaa (terä),*
- d) *tiedoittaa (tietä-), kiilloittaa (kiiltä-),*
- e) *vieroittaa (vieraa-), vilvoittaa (vilpaa-), viekoittaa (viekkaa-),*
- f) *karkoittaa (karkaa-), osoittaa (osaa-), tavoittaa (tapaa-),*
- g) *peloittaa (pelkää-).*

Cannelinin tulkinnan mukaan myös

- h) *koroittaa (korkea), kiihoittaa (kiihkeä), hemmoitella (hempeä), rehoittaa (reheä), virvoittaa (virkeä)* voitaisiin sääntöön perustuen kirjoittaa *ill*isinä, mikä tuskin on saanut kannatusta.

Säännöstä johdettavien tapausten lisäksi Cannelin ja Saarimaa (Huonoa ja hyvää suomea 1930 [ja Kielenopas 1947]) ovat vakiintuneeseen tapaan vedoten suositelleet *i*:tä käytettäväksi

i) eräissä johdoiltaan osittain epäselvissä sanoissa kuten *kehoittaa, harjoittaa* (vrt. Jännes!), *ilmoittaa* sekä sellaisissa vanhahtavansävyisissä sanoissa kuin *armoittaa, kirvoittaa, aivoitus* ja *innoitus*. Airila taas (Suomenkielen oikeinkirjoitusoppi 1920, 1936) suosittelee vanhaan kirjakieleen vedoten lisäksi muotoja *eroittaa, sakoittaa, veroittaa, vuoroitella* ja *lihoittaa*, mutta tuskin kukaan on häneen yhtynyt.

Toiseen suureen ryhmään, *i*:ttömiin, kuuluisivat enimpien ohjeiden mukaan *o-*, *ö*-loppuisista nomini- tai verbivartaloista sekä *oa*-loppuisista verbeistä johdetut, Airilan mukaan lisäksi johtamistavaltaan epäselvät. Yksimielisiä ovat kaikki ohjeiden antajat olleet siitä, että deskriptiivis-onomatopoeettiset verbit (*hohottaa, hämmöttää, jorottaa, kaakottaa, könöttää, kenottaa, liihotella* jne.) on sijoitettava *i*:ttömien ryhmään.

## II.

Näyttää siltä, että Jänneksen ja Setälän esittämiä, vain väliaikaisiksi tarkoitettuja ohjeita kehittelemällä nimenomaan siihen suuntaan, että *oitta*-verbien ryhmä on laajentunut (esim. Jänneksen mielipidettä, että olisi kirjoitettava mm. *alottaa, jaoittaa, osottaa, tavoittaa*, nykyisemmät ohjeiden antajat eivät ole kannattaneet), on jo päästy melko tyydyttävälle kannalle. Olennaista muutosta edellä selostettuihin sääntöihin tuskin kaivataan, vain niiden soveltamisesta käytäntöön on syytä neuvotella ja sopia. Periaatteellisesti hyväksyttävänä, joskaan ei jokaisen yksityisen sanan suhteen ratkaisevina (siitä edempänä), on pidettävä edellä a—g-kohdissa esimerkein valaistuja johtamistapoja, kun sen sijaan h-kohdassa mainittu perustelu on liian keinotekoinen, joten siihen ei pitäisi vedota. »Johdoiltaan epäselvät» sanat *harjoittaa* ja *ilmoittaa* voitaneen selittää »selviksi» ja tekemättä väkivaltaa enempää etymologiselle vaistollemme kuin kielihistorialliselle totuudellekaan palauttaa sanoihin *harjata*, vart. *harjaa* (vrt. vir. murt. *harjama* 'harjoittaa, totuttaa, tottua', ks. myös Suomi IV 17: 190) ja *ilma* (vrt. »saattaa ilmaan t. ilmoille»), koska niiden diftongillisina säilyttämisestä kuitenkin haluttaneen pitää kiinni. *kehoittaa* sanalle ei liene mahdollista osoittaa sellaista »kantasanaa» tai etymologista sukulaista, johon voitaisiin samassa mielessä vedota, mutta niinpä voikin sen siirtäminen *i*:ttömien ryhmään tulla kysymykseen. Ei näet liene olemassa sellaisia tyyllisyitäkään, jotka vaikeuttaisivat tätä ratkaisua.

Juuri tyyllisistä on v. 1907 omakustusta kannasta peräydytty, ja siksi niihin on edelleenkin kiinnitettävä huomiota. Luopuminen diftongillisista *oitta*-sanoista on tietävästi loukannut soinnullisille ja muille runollisille arvoille merkitystä antavien esteettistä vaistoa.

Diftongillisuuden on katsottu erinäisissä tapauksissa ilmentävän korkeata tyyliä; i:ttömyys sopii paremmin normaaliproosaan ja arkityyliin.

Vaikka emme voikaan yleensä jakaa kysymykseentulevaa sanastoa eri tyyli-lajien kesken, vielä vähemmän suositella i:llisten ja i:ttömien rinnakkaisasujen käytäntöönottamista erilaisiin tarkoituk-siin, voimme sanottua näkökohtaa kui-tenkin käyttäen hyväksi eräitä yksityis-tapauksia arvosteltaessa. Niinpä voidaan edelleenkin puoltaa eräiden sanojen käyt-tämistä diftongillisina, vaikka käytän-töön ei saataisikaan tukea edellä esi-tetyistä, johtamistapaan perustuvista »säännöistä», esim. *aivoitus*, *armoittaa*, *armoitettu*, *armoitella*, *innoittaa*, *innoitus*, *kirvoittaa*, *vilvoittaa* ja *virvoittaa*, ehkäpä myös *himoittaa* ja *iloittaa*, *iloitella*.<sup>1</sup> Toi-saalta voisi olla paikallaan, että vastoin »sääntöä» suositeltaisiin i:ttöntä asua eräille hyvin arkisävyisille sanoille, esim. *laiskotella*, *niskotella*, *hangotella* (vrt. *vastahanka*, *hangata*: *hankaa*-), *viekotella*, ehkä myös *kiusottaa*, *kiusotella*.

Vain osaksi tyyliysistä, mutta pääasial-lisesti siksi, että diftongittomat muodot luontuvat puhokieleen paremmin kuin diftongilliset, olisi riielestäni niissä ta-pauksissa, joissa johto-opillisiin perustein voidaan yhtä hyvin puoltaa sekä i:llistä että i:ttöntä asua, annettava etusija jäl-kimmäiselle. Samoin olisi meneteltävä kaikissa johdoltaan epäselvissä ja deskrip-tiivis-onomatopoeettisissa tapauksissa. Siihen seikkaan, kumpaan ryhmään esim. savolais- t. eteläpohjalaiset tai jotkin muut murteet tai vanha kirjakieli nämä sanat sijoittavat, ei olisi kiinnitettävä huomiota. i:ttömiin tulisivat näin kuulu-maan mm. seuraavat sanat, joiden suh-teen eri oikeakielisyysooppaissa, kieli-opeissa ja sanakirjoissa on esitetty eri suuntiin käyviä ohjeita:

*erottaa* (Airila: *eroittaa*), *hajottaa* (run-saasti ristiriitaista opastusta), *hemmo-tella* (Cannelin 1916: *hemmoitella*), *inhot-taa* (Cannelin myös: *inhoittaa*), *irrottaa*, *jaksottaa* ja *jaksotella* (Airila: *jaksoittaa*), *karkottaa* (runsaasti ristiriitaisia ohjeita), *kehottaa* (kaikissa ohjeissa *kehoittaa*, ks. edeltä), *kiihottaa* (Cannelin 1916 ja Saari-maa vaihtoehtoisesti: *kiioittaa*), *kiillot-taa* (näin vain Perret'n sanakirja 1944), *kiskottaa* (Airila: *kiskoittaa*), *korottaa* (Cannelin 1916 ja Saarimaa vaihtoeht.: *koroittaa*), *lihottaa* (Airila: *lihoittaa*), *mas-tottaa* (Airila: *mastoittaa*), *pelottaa* (näin vain Perret'n sanak.), *pingottaa* (Canne-lin ja Perret: *pingoittaa*), *pirskottaa* (Can-nelin 1931: *pirskoittaa*), *priiskottaa* (Can-nelin 1931 ja Perret: *priiskoittaa*), *rehot-taa* (Cannelin ja Perret: *rehoittaa*), *rie-pottaa* (Cannelin 1931: *rieptoittaa*), *sakot-taa* (Airila: *sakoittaa*), *sekottaa* (kaikissa ohjeissa *sekoittaa*, johdettavissa sanasta *seota*), *sierottaa* (Saarimaa: *sieroittaa*), *tiedottaa* (Cannelin ja Perret: *tiedoittaa*, Saarimaalla molemmat vaihtoehdot), *va-rottaa* (kaikissa ohjeissa *varoittaa*, johdet-tavissa sanasta *varoa*), *verottaa* (Airila: *veroittaa*), *vierottaa*, *vuorotella* (Airila: *vuoroitella*).

Martti Rapola.

Edellä julkaistua alustusta käsiteltiin Suom. Kirjallisuuden Seuran kielivalio-kunnan kokouksessa 10. 12. 1945. Täl-löin ilmeni mm., että useat valiokunnan jäsenet olivat haluttomia alustajan ta-voin poistamaan diftongin i:n eräistä tapauksista, joihin sen voitiin katsoa jo vakiintuneen, esim. *kehoittaa*, *kiusoitella*, *niskoitella*, *pelottaa*, *sekoittaa*, *tiedoittaa*, *varoittaa*, *viekoitella*, *vieroittaa*. Alustajan pyrkimykseen antaa i:ttömille asuille etusija niissä tapauksissa, joissa johto-opin kannalta voidaan yhtä hyvin perus-tella sekä diftongillista että diftongitonta

<sup>1</sup> On mielenkiintoista todeta, ettei tyyliintuntemme kaikissa näissä tapauksissa ole vanhan tradition mukainen. Niinpä vanha kirjasuomi oli selvästi diftongittoman vartalon kannalla seuraavissa: *kirvoittaa*, *vilvoittaa*, *virvoittaa*.

käytäntöä, ei siis semmoisenaan yhdytty, vaan jätettiin valiokunnan työjaoston tehtäväksi sellaisten ohjeiden valmistaminen, joissa mahdollisuutta myöten otettaisiin huomioon valiokunnassa ilmenneet käsitykset. Tämän johdosta työjaosto on laatinut seuraavan ohje-luettelon (hyv. sen kokouksessa 2. 6. 47).

## i : l l i s i n ä :

<i>aivoitus</i>	<i>kuumoittaa</i> 'huokua
<i>aloittaa, aloite</i>	kuumuutta'
<i>armoitetlla</i>	<i>niskoitetlla</i>
<i>armoitettu</i>	<i>osoittaa, osoite</i>
<i>armoittaa</i>	<i>pahoitetlla</i>
<i>arvoitus</i>	<i>sekoittaa</i>
<i>hangoitetlla</i>	<i>tarkoittaa</i>
<i>harjoittaa</i>	<i>tavoittaa</i>
<i>ilmoittaa</i>	<i>teloittaa</i>
<i>innoittaa</i>	<i>teroittaa</i>
<i>jaloitetlla</i>	<i>viekoitetlla</i>
<i>kilvoitetlla</i>	<i>vieroittaa</i>
<i>kilvoitus</i>	<i>vihoitella</i>
<i>kirvoittaa</i>	<i>vihottaa</i>
<i>kiusoitetlla</i>	<i>vilvoittaa</i>
<i>kiusoittaa</i>	<i>virvoittaa</i>

## i : t t ö m i n ä :

<i>arvottaa</i> 'määrätä	<i>kurkottaa</i>
arvo'	<i>kuroottaa</i>
<i>ehdottaa</i>	<i>kuumottaa</i> 'hohtaa,
<i>erottaa</i>	häämöttää"
<i>hahmotella</i>	<i>laiskotella</i>
<i>hahmottaa</i>	<i>lihottaa</i>
<i>hajottaa</i>	<i>luulotella</i>
<i>haukotella</i>	<i>pakottaa</i>
<i>helottaa</i>	<i>pelottaa</i>
<i>helpottaa</i>	<i>pilkottaa</i>
<i>hemmotella</i>	<i>pingottaa</i>
<i>himottaa</i>	<i>pirskottaa</i>
<i>häämöttää</i>	<i>pujottaa</i>
<i>ilotella</i>	<i>rehottaa</i>
<i>inhottaa</i>	<i>riepotella</i>
<i>irrottaa</i>	<i>riepottaa</i>
<i>jaksottaa</i>	<i>sierottua</i>
<i>jaotella</i>	<i>silotella</i>
<i>jaottaa</i>	<i>siroottaa</i>
<i>karkottaa</i>	<i>tiedottaa</i>
<i>kehottaa</i>	<i>unhottaa</i>
<i>kihottaa</i>	<i>vajottaa</i>
<i>kiillottaa</i>	<i>varottaa</i>
<i>kiskotella</i>	<i>vuorotella</i>
<i>korottaa</i>	